

Αγιότητα και ενηλικίωση

Ορθοδοξία / Ποιμαντική Ψυχολογία

Πρωτοπρεσβύτερος Αδαμάντιος Αυγουστίδης, Αναπλ. Καθηγητής Θεολογικής Σχολής
Πανεπιστημίου Αθηνών

Ψυχολογική και Ποιμαντική προσέγγιση

Κάθε απόπειρα προσέγγισης αυτού που συμβατικά ονομάζουμε πορεία προς την αγιότητα πρέπει να διέπεται εκ προοιμίου από την προσπάθεια αποφυγής μερικών θεμελιωδών λαθών. Τέτοια λάθη μπορεί να γίνουν υπό την επήρεια μιας νοοτροπίας που στηρίζει τις αξιολογήσεις της στην απόλυτη διάκριση μεταξύ «Ιερού» και «βέβηλου» μεταξύ εκκλησιαστικού και κοινωνικού βίου. Τούτο συνεπάγεται την αποδοχή ως αυτονόητου του διαχωρισμού μεταξύ όσων πιστεύουμε πως καθορίζουν τον δρόμο προς την αγιότητα και όλων όσα διέπουν την καθημερινότητα της ανθρώπινης ζωής.

Πρέπει, επίσης, να θυμόμαστε πως η θρησκευτικότητα που αναπτύσσει ένας νέος δεν είναι «αυτοφυής». Ο τρόπος που βιώνεται η θρησκευτική πίστη και

καλλιεργείται η επιθυμία εκζήτησης της αγιότητας διαμορφώνεται μέσα στο οικογενειακό, στο κοινωνικό, στο πολιτισμικό, στο εκπαιδευτικό και στο εκκλησιαστικό περιβάλλον μέσα στο οποίο ζει και ηλικιώνεται αυτός ο νέος.

Το παιδί που θέλει -ή θέλουμε- να πορευτεί προς την αγιότητα έχει ήδη τον ψυχισμό του, τη δομή της προσωπικότητάς του, τη βιολογική και την ψυχολογική του κληρονομιά πάνω στα οποία επιδρούν καταλυτικά οι εμπειρίες που αποκτά από την οικογένεια του και τον περιβάλλοντα κόσμο.

Είναι, λοιπόν, δυνατόν να μιλάμε για την πορεία προς την αγιότητα αγνοώντας ή παραγνωρίζοντας αυτήν τη δεδομένη πραγματικότητα, αφού αυτή προσδιορίζει προκαταβολικά ό,τι καλείται αγιαζόμενο να μεταμορφωθεί;

Οι επιστήμονες της ανθρώπινης συμπεριφοράς, οι οποίοι μελετούν τις ψυχολογικές διεργασίες από τις οποίες περνά ο νέος άνθρωπος κατά την πορεία του προς την ενηλικίωση, καταγράφουν πολύτιμες παρατηρήσεις, και μας τροφοδοτούν με γνώσεις αξιοποιήσιμες προς την πλευρά της καλύτερης κατανόησης όσων προαναφέρθηκαν. Οι γνώσεις αυτές φωτίζουν επίσης τον προβληματισμό σχετικά με τα πιθανά λάθη που μπορεί να γίνουν, όταν «πιέζουμε» προς μια μορφή αγιότητας με προδιαγραφές, ασύμβατες με την ιδιοσυστασία και τις δυνατότητες του αναπτυσσόμενου παιδιού.

Από την τεράστια δεξαμενή αυτών των πληροφοριών επιλέγουμε να εστιάσουμε την προσοχή μας στην προσέγγιση μερικών από τις πιο τυπικές διεργασίες που χαρακτηρίζουν την πορεία προς την ενηλικίωση.

Μεγάλο μέρος της ψυχολογικής αναστάτωσης που χαρακτηρίζει την εφηβεία είναι η λεγόμενη επαναδιαπραγμάτευση των παιδικών ψυχοσυγκρούσεων. Ο όρος αναφέρεται κυρίως σε ψυχολογικές συγκρουσιακές καταστάσεις που σχετίζονται με την επιθετικότητα και τη σεξουαλικότητα.

Κατά την παιδική ηλικία θα υπάρξουν, αναπόφευκτα, μεταξύ γονέων και παιδιών «εμπόλεμες» καταστάσεις. Στο πλαίσιο της διαπαιδαγώγησης θα επιβληθούν τιμωρίες, ενδεχομένως χειροδικίες ή άλλες άμεσες ή έμμεσες «παιδαγωγικές» παρεμβάσεις, οι οποίες εισπράττονται ως επιθετικές πράξεις. Ο θυμός και η επιθετικότητα που διακινούν στο παιδί είναι δυσανάλογα προς τις σωματικές του δυνάμεις και το δέος μπροστά στον παντοδύναμο γονέα. Αυτές οι ψυχολογικές εντάσεις βρίσκουν διέξοδο είτε μέσω συμβολικών πράξεων (βλέπε κατεστραμμένα παιγνίδια ή το παιγνίδι-πόλεμος) είτε μέσω της φαντασίας (βλέπε παραμύθια με «κοντορεβιθού-ληδες» που νικούν δράκους και γίγαντες κλπ.). Στην εφηβεία, όμως, οι σωματικές δυνάμεις καθιστούν δυνητικά εφικτή την άμεση έκφραση του θυμού. Κατά συνέπεια, οι επιθετικές διαθέσεις συνιστούν τόσο εσωτερική ψυχολογική απειλή όσο και έντονα ενοχοποιητική κατάσταση στον εσωτερικό κόσμο του εφήβου.

Ανάλογα ισχύουν και στον τομέα της σεξουαλικότητας. Ξαφνικά, η φυσική παρουσία των πιο αγαπημένων και οικείων προσώπων προκαλεί άγχος και ανάγκη αποστασιοποίησης. Αρκεί να σκεφθούμε ότι οι πιο απλές και τρυφερές εκδηλώσεις, όπως το χάδι, η αγκαλιά, το φιλί κ.λπ., τρομάζουν τον έφηβο και δημιουργούν ψυχολογική σύγχυση, καθώς το σώμα βρίσκεται υπό την απειλητική φόρτιση της αφυπνιζόμενης σεξουαλικότητας.

Τόσο η επιθετικότητα όσο και η σεξουαλικότητα απαιτούν την τακτοποίηση των συσσωρευμένων από την παιδική ηλικία ψυχολογικών εκκρεμοτήτων, ώστε να γίνουν εφικτές οι ώριμες, υπεύθυνες και μη συγκρουσιακές ανάλογες σχέσεις στον ενήλικο βίο. Εάν αυτή η πραγματικότητα δεν αναγνωριστεί, εάν ο τρόπος παιδαγωγικής και πνευματικής αντιμετώπισης αυτών των φαινομένων στηριχθεί στην άρνηση παραδοχής της ύπαρξής τους, στην απαξίωση, στην ενοχοποίηση ή στη δαιμονοποίηση, τότε είναι πιθανόν οι επιπτώσεις να είναι σοβαρές. Η μη κατά μέτωπο και η χωρίς ρεαλισμό αντιμετώπιση αυτών των φυσιολογικών καταστάσεων με σκοπό την ανάπτυξη στον νέο άνθρωπο αγωνιστικού φρονήματος και νηφάλιας και υπεύθυνης στάσης οδηγεί κάποτε στην οργάνωση νευρωτικών

προσωπικότητων. Εδώ εντάσσεται και η παθολογική κατάσταση που στεγάζεται υπό τον επιστημονικό όρο ψευδής εαυτός.

Στην ψυχιατρική βιβλιογραφία συναντάμε την καταγραφή περιπτώσεων, στις οποίες η εξωτερική συμπεριφορά εμφανίζεται κυριαρχούμενη από τη θρησκευτικότητα, ενώ στην πραγματικότητα υποκρύπτει έντονες ασυνείδητες συγκρουσιακές καταστάσεις. Τέτοιο παράδειγμα είναι ο λεγόμενος ασκητικός έφηβος. Η αναφορά δεν παραπέμπει στην ασκητική των Πατέρων της Εκκλησίας αλλά σε μια εγωκεντρική, υπερβολικά αυστηρή (υπερεγωτική) στάση του ίδιου του παιδιού προς τον εαυτό του. Πρόκειται για κατάσταση, όπου η προηγηθείσα ψυχολογική συγκρότηση και ανάπτυξη εμπεριέχει πολλά στοιχεία ενοχοποίησης και συγκρούσεων, με αποτέλεσμα ο έφηβος να τρομάζει με τις ίδιες του τις επιθυμίες. Η αίσθηση αδυναμίας να επεξεργαστεί και να διαπραγματευτεί τις ενορμήσεις του μέσα στο πλαίσιο των περιορισμών που επιβάλλει η πραγματικότητα, οδηγεί σε λύσεις που μοιάζουν με κήρυξη πολέμου εναντίον του εαυτού του.

Παρά τον έντονα νευρωτικό χαρακτήρα αυτής της κατάστασης, ενδέχεται το περιβάλλον να εκλάβει τις εξωτερικές εκδηλώσεις σαν σημάδια πρώιμων εκδηλώσεων της κλίσης για αφιέρωση σε πνευματικότερους τρόπους ζωής. Το αποτέλεσμα θα είναι η ευόδωση πρόωρων και άκαιρων επιλογών είτε αυτές αφορούν τον μοναχισμό είτε άλλου τύπου αφιερώσεις είτε συνεπάγονται την πίεση για εξαναγκασμό στο αντίθετο, όπως πρόωροι και βεβιασμένοι γάμοι ή δεσμεύσεις για έγγαμη ιεροσύνη. Είναι προφανές ότι κάθε επιλογή που στηρίζεται σε ψυχολογικά αδιέξοδα και όχι σε εκούσιες, ώριμες επιλογές αργά ή γρήγορα θα έχει οδυνηρές επιπτώσεις τόσο στον ατομικό όσο και στον κοινωνικό και εκκλησιαστικό βίο.

Υπό το κράτος παρόμοιων ψυχολογικών μηχανισμών μπορεί να συναντήσουμε και την άλλη όψη του ίδιου νομίσματος, Πρόκειται για τον λεγόμενο ασυμβίβαστο έφηβο, ο οποίος δίνει την εντύπωση του προκλητικού επαναστάτη. Η προκλητική συμπεριφορά παρουσιάζεται μερικές φορές σαν υιοθέτηση στάσεων που κατακρίνουν και αμφισβητούν τα «παραδεδομένα» στο όνομα μιας αυθεντικότερης έκφρασης της πίστης. Στην πραγματικότητα δεν είναι παρά προσπάθεια αποφυγής του άγχους προσαρμογής στις απαιτήσεις της ενηλικίωσης και εκφράζει μεγάλη δυσκολία αντιμετώπισής τους εισπράττοντας πολλές απ' αυτές όχι ως απαιτήσεις ωρίμανσης αλλά σαν ψυχολογική απειλή.

Τελικά, και στη μία περίπτωση και στην άλλη καθώς και στις πολλές ενδιάμεσες καταστάσεις, μπορεί να επικρατεί μια μορφή θρησκευτικότητας που δημιουργεί ένα είδος απατηλής αίσθησης διεκδίκησης ή ακόμη και κατάκτησης της αγιότητας. Πρέπει να τονιστεί με έμφαση ότι δεν πρόκειται για υποκρισία αλλά για

τον εγκλωβισμό του εφήβου πίσω από ένα προσωπείο αγιότητας. Αυτό που συμβαίνει είναι η καταδυνάστευση της ανθρώπινης προσωπικότητας από νευρωτικούς ψυχολογικούς μηχανισμούς άμυνας, οι οποίοι οδηγούν στον σχηματισμό αυτού που στην ψυχολογική γλώσσα -όπως προαναφέραμε- ορίζεται ως «ψευδής εαυτός».

Μορφοποιείται έτσι μια κατάσταση, η οποία αφενός δεν είναι γνήσια -επομένως δεν αντέχει στις πραγματικές απαιτήσεις της ζωής-, αφετέρου συνεπάγεται πολλαπλές δυσπροσαρμοστικές -επομένως οδυνοποιές- επιπλοκές στην εξέλιξη της ζωής του υποκειμένου. Το τελικό αποτέλεσμα είναι η συγκρότηση ενός προσωπίου αγιότητας, το οποίο θα καταρρεύσει μόλις η ζωή δοκιμάσει την αντοχή του, ανοίγοντας τον δρόμο στην πιθανή ανάπτυξη ψυχοπαθολογικών εκτροπών.

Το εξ ορισμού δύσκολο έργο της επαναδιαπραγμάτευσης των παιδικών ψυχοσυγκρούσεων γίνεται ακόμη δυσκολότερο και περιπλοκότερο καθώς συναντάται αναπότρεπτα με την απαίτηση διεκπεραίωσης μιας άλλης, εξίσου δύσκολης και απαιτητικής, ψυχολογικής διαδικασίας. Πρόκειται για την ανάγκη του νέου ανθρώπου να ανεξαρτητοποιηθεί από την πυρηνική οικογένεια, να αυτονομηθεί και να κοινωνικοποιηθεί.

Συνέπεια αυτών των διεργασιών είναι να εμφανιστούν στο προσκήνιο τα φαινόμενα που χαρακτηρίζουν τις ψυχολογικές διαδικασίες του αποχωρισμού, όπως είναι το πένθος, η ανάγκη αποεξιδανίκευσης των γονέων, η αμφισβήτηση όσων μέχρι τότε έμοιαζαν αυτονόητες αρχές και αξίες, κ.ο.κ. Καθώς, λοιπόν, αμφισβητούνται όλα τα «παραδεδομένα» και η ενοχική επιθετικότητα δηλητηριάζει τις σχέσεις, μοιάζει παράδοξο να μιλούμε για αγιότητα.

Αν δεν κατανοήσουμε, ωστόσο, ότι η αγιότητα δεν μπορεί να περιοριστεί μέσα στο στενό πλαίσιο της εξωτερικής συμπεριφοράς, αν εγκλωβιστούμε στη φαινομενολογία που καθορίζουν τα στερεότυπα που έχει κάθε γενιά στο μυαλό της, κινδυνεύουμε να βαθύνουμε πέρα από τα όρια ασφαλείας την αρνητική και απορριπτική στάση απέναντι στην προκλητικότητα της εφηβικής αμφισβήτησης και επικριτικότητας.

Η χρήση του όρου «κινδυνεύουμε» δεν είναι ρητορική. Η διακινδύνευση μετατροπής του φυσιολογικού πένθους σε κατάθλιψη και η υιοθέτηση συμπεριφορών αυτοκαταστροφικών ή αυτοερεθιστικών είναι προ των πυλών. Βρισκόμαστε στην πιο επικίνδυνη εξελικτική ψυχολογική φάση. Ε-δώ η προσπάθεια επιβολής της αγιότητας ως συμμόρφωσης προς τις γονικές απαιτήσεις, χωρίς συναίσθηση των δυσκολιών που αντιμετωπίζει ο νέος άνθρωπος, ιδιαίτερα μάλιστα στην εποχή μας, μπορεί να οδηγήσει σε αντίθετα,

ίσως ολέθρια, αποτελέσματα.

Δεν είναι τυχαίο ότι οι χριστιανικές οικογένειες δεν υστερούν από τις μη χριστιανικές σε ταλαιπωρίες με τα παιδιά τους. Βάσανα που σχετίζονται με τη χρήση ναρκωτικών ουσιών, με αντικοινωνικές συμπεριφορές ή με ερωτικές ελευθεριότητες. Δεν είναι, επίσης, τυχαίο, ότι το φαινόμενο της έξαρσης των λεγόμενων παραθρησκειών (cults) συνεχώς διογκώνεται τόσο διεθνώς όσο και στην Ελλάδα, ώστε να μην αποτελεί πια πεδίο ενδιαφέροντος μόνο της θεολογίας αλλά και της ψυχιατρικής επιστήμης.

Η ευκολία και ο ενθουσιασμός με τον οποίο οι νέοι στρατεύονται ιδεολογικά ή γίνονται θύματα παραθρησκευτικών ή άλλων περιθωριακών οργανώσεων σχετίζονται άμεσα όχι μόνο με όσα προαναφέρθηκαν αλλά και με μια άλλη βασική ψυχολογική διεργασία που χαρακτηρίζει, επίσης, την πορεία προς την ενηλικίωση. Αναφερόμαστε στη διαδικασία ωρίμανσης και ολοκλήρωσης της προσωπικής ταυτότητας. Δεν πρέπει να διαφύγει της προσοχής ότι σε αυτή τη διαδικασία η ιδεολογία και η συγκρότηση της ταυτότητας παρουσιάζονται σχεδόν σαν δύο όψεις του ίδιου νομίσματος. Είναι γνωστό ότι η εφηβεία συνοδεύεται από την ανάπτυξη της αφηρημένης σκέψης, τη φιλοσοφική ενασχόληση, τους έντονους υπαρξιακούς προβληματισμούς και την αμφισβήτηση όσων ιδεών, πεποιθήσεων, αξιών και παραδόσεων θεωρούνταν μέχρι τότε αυτονόητα.

Είναι προφανές ότι όσο υγιέστερη είναι η περιβάλλουσα θρησκευτική αλλά και κοινωνικοπολιτιστική ατμόσφαιρα, όσο λιγότερο συγκρουσιακός και υποκριτικός

είναι ο τρόπος κατά τον οποίο το περιβάλλον ζει και εκφράζει την πίστη και την εκζήτηση της αγιότητας, τόσο πιθανότερο είναι ο νέος άνθρωπος να ενσωματώσει στην ταυτότητά του εκείνα τα στοιχεία που θα εγγυώνται την ενσυνείδητη αναζήτηση μιας αυθεντικής σχέσης με τον Θεό. Αυτή η σχέση είναι που καθορίζει και τα δυναμικά της πορείας προς την αγιότητα.

Φθάνουμε έτσι σε ένα ζωτικής σημασίας κομβικό σημείο, όπου όσα προαναφέρθηκαν ως φυσιολογικές ψυχολογικές λειτουργίες της ενηλικιωτικής διαδικασίας πρέπει να συναντηθούν με την αγωνία και τον προβληματισμό σχετικά με το πως μπορούμε να μιλήσουμε περί αγιότητας στη σύγχρονη νεολαία. Ίσως είναι σκόπιμο να ξεκινήσουμε θέτοντας, στους εαυτούς μας πρώτα, το ερώτημα σχετικά με το πως δεν πρέπει να μιλήσουμε. Ίσως χρειάζεται να αναρωτηθούμε αφητηριακά πόσο στρεβλή και αλλοτριωμένη αντίληψη περί αγιότητας έχουμε εμείς οι ίδιοι. Πόσο εύκολα συγχέουμε το «είναι» -την οντολογική διάσταση της αγιότητας- με το «φαίνεσθαι» -τη συμπεριφορική της διάσταση-, η οποία συχνά παρουσιάζεται δέσμια ενός ιδιότυπου ευσεβισμού ή ενός εκκοσμικευμένου ηθικισμού. Πριν από κάθε προσπάθεια ανοίγματος προς τους νέους, ίσως χρειάζεται να επανεξετάσου-με τις συντεταγμένες που προσδιορίζουν τον σύνολο βίο μας ως εκκλησιαστικό γεγονός και όχι ως αποσπασματική, εκκοσμικευμένη ή ιδεολογικοποιημένη θρησκευτικότητα.

Το βέβαιο είναι ότι κάθε προσπάθεια δυναστευτικής επικυριαρχίας μας επί των νεότερων γενεών με όπλο την προσπάθεια επιβολής μιας αγιότητας της οποίας εμείς δεν είμαστε μέτοχοι και βιωματικοί εκφραστές, θα οδηγήσει σε αντίθετα αποτελέσματα. Από το σημείο αυτό και μετά, ο δρόμος προς ψυχοπαθολογικές εκτροπές ή απόρριψη της παραδεδομένης πίστης είναι ανοικτός.

Το ζητούμενο θα είναι πάντοτε αν η εκζήτηση της αγιότητας θα συνιστά τον φυσιολογικό τρόπο να ζει και να αναπτύσσεται ο άνθρωπος ή θα διαστρεβλώνεται μέσα από τα πρίσματα της αλλοτρίωσης που -ούτως ή άλλως- χαρακτηρίζει την πεπτωκυία μας πραγματικότητα.

(Από τον επετειακό συλλογικό τόμο, «Αγιότητα, ένα λησμονημένο όραμα», εκδ. Ακρίτας 2001, σσ. 103-110)

<http://bit.ly/10hYXwx>